

Kerettényállások és büntetőjogi garanciák

A keretdiszpozíciót, mint sajátos kodifikációs technikát mindazokon a területeken megtaláljuk, ahol a büntetőjogi felelősség pozitív vagy negatív feltételeinek körülírásában a büntetőjogon kívüli normák is részt vesznek. Emiatt merül fel problémaként az, hogy hogyan érvényesül a nullum crimen sine lege elve a kerettényállások esetén, hiszen a büntetőjogi kereteket rendszerint nem törvényszintű szabályok töltik meg. A másik – legalább ilyen, a nullum crimen sine lege elvével egyenértékű – garanciális elve napjaink büntetőjogának a bűnfelelősség elve. Ez utóbbi betartására a törvényhozó is köteles, tehát a mai kultúrszintnek megfelelő mérce megköveteli, hogy a törvényalkotó a bűnösséget a büntetőjogi felelősség pozitív feltételének minősítse. A jogállamiság kialakítása a büntetőjog szabályainak újragondolását és bizonyos területeken újraírását is megkövetelheti. E cél szolgálatában jogtechnikai kérdések megbeszélése is szükségesnek mutatkozik, mert nem mindegy, hogy egy adott kodifikációs megoldás felhasználása büntetőpolitikai vagy alkotmányos, garanciális szempontok alapján kritizálható-e. A büntetőpolitikailag hibás döntéseket ugyanis nem alkotmányjogi úton kell korigálni.

A büntetőjogban két olyan bűncselekmény-kategória közismert, amelynek kodifikálása során keretdiszpozíciót szoktak alkalmazni. Az egyik a foglalkozási, illetve közlekedési szabályok megszegésével élet, testi épség sértése vagy veszélyeztetése, a másik pedig a gazdasági bűncselekmények bizonyos fajtája. A keretet kitöltő szabályokra (a különnormákra) utaló kodifikációs technika az említett két bűncselekmény-típusban eltérő vonásokat mutat, ezért külön vizsgálom azokat. Az I. pont az életet és testi épséget sértő vagy veszélyeztető bűncselekmények, a II. pont pedig bizonyos gazdasági bűncselekmények szabályozásával és a szabályok alkalmazásával felmerült alapvető kérdéseket érinti. A III. pont rövid áttekintést tartalmaz arra, hogy külföldön egyáltalán alkalmazzák-e ezt a kodifikációs technikát. A IV. pontban foglalom össze azokat a jogtechnikai követelményeket, amelyeket feltétlenül érvényesíteni kell ahhoz, hogy a nullum crimen sine lege és a bűnfelelősség elve az említett kodifikációs technika mellett is érvényesüljön.

I.

A különnormával szabályozott veszélyes cselekménytípusok körében előidézett sérelemokozásokat hosszú ideig az általános eredmény-bűncselekmény, vagyis a gondatlan emberölés és testi sértés tényállásainak alkalmazásával bírálták el, s a törvényhozó a bűnösség súlyában juttatta szerephez a különnormákat. Történetileg a különnormáknak a büntetőjogi gondatlanságban betöltött szerepe aszerint változott, ahogyan a gondosság elemeire, a tettesi modelltől elvárható és a személy szerinti tettestől elvárható gondosságra vonatkozó nézetek fejlődtek. Elsőként az a megoldás alakult ki, amely szerint a különnormaszegés a gondatlanságot súlyosbítja az általános eredmény-bűncselekményben.

A különnormák a kellő gondosságnak csak az egyik tényezőjét képezték, s ezért a különnorma betartása elvileg nem zárhatta ki a büntetőjogi gondatlanságot. *Angyal* megfogalmazása szerint sérelemokozás esetén a tettes számára "az óvintézkedés tételére kötelező jogszabály megtartása nem jelent feltétlen mentességet, nem különösen akkor, amikor a helyzet speciális körülményei azon túlmenő gondosság kifejtését kötelezik". A megfogalmazásból kitűnően mindenesetre kivételesnek kellett tekinteni a normakövető magatartás gondatlanságát, mivel csak az átlagtól eltérő, kivételes szituációk lehettek azok, amelyek a különnormán túlmenő gondosságra köteleztek. A Curia elvi jelleggel mondta ki, hogy valamely szakmunka végzésénél kifejlődött szokásra, mint mentő körülményre sikerrel csak akkor lehet hivatkozni, ha a szokással a kellő gondosság is jár.

A különnormák megtartásának azonban feltétlenül a culpa alóli mentesítő hatást kellett tulajdonítani az egészségre ártalmas munkák végzésénél. A technikai védekezés fejletlensége következtében számos iparágban előbb-utóbb komoly egészségkárosodással, foglalkozási megbetegedéssel kellett számolni. *Angyal* a büntethetőséget kizáró okok között sorolja fel "az állam által elismert foglalkozás vagy gyakorlat során természetszerűleg létrejött, de előrelátható, illetve elkövetett jogsértést." A vállalkozó ezért nem büntethető, "ha az előírt óv rendszabályokat megtartja és megtartatja, mert midőn az állam megengedi e foglalkozások üzését, hallgatólag eltűri az ezek okozta előrelátható természetszerű jogsérelmeket". Ezekben az esetekben a szabályszerű tevékenységgel összefüggő eredményokozás büntetőjogilag irreleváns, a kellő gondosság megtartásával okozottnak tekintendő. Az eredmény csak a tevékenységtől való tartózkodással lenne elkerülhető, de egyéb, társadalmilag hasznos eredményei miatt az állam az ilyen tevékenységet eltűri.¹

A *foglalkozási veszélyeztetési tényállás* azzal nyitott új fejezetet a büntetőjogi gondatlanság történetében, hogy a különnorma, a foglalkozási szabály elemét a bűncselekmény elkövetési magatartásának meghatározásához használta fel a törvényhozó. Ennek dogmatikai jelentőségét, hogy ti. a különnormát kiemelték a "kellő gondosság köréből és így nem bűnösség, hanem

¹ Lásd *Bittó Márta*: Munkavédelem és büntetőjog. KJK Budapest, 1988. 126., 127. p.

már az elkövetési magatartás megvalósításának feltételévé tették, az ötvenes években a dogmatika háttérbe szorulása folytán nem ismerték fel kellően.

Az ipari culpának és a foglalkozási veszélyeztetés bűnösségének a dogmatikai összevetésével a III. Bn. fennállása idején behatóbban nem foglalkoztak. A felelősség fokozásának céljával összefüggésben a III. Bn. megjelenését úgy értékelték, hogy *törvényhozó a felelősség alapjának meghatározásánál az eredménnyel szemben, a magatartásnak tulajdonít túlnyomó jelentőséget*" – írja Bittó Márta.² A hatályos, 1978. évi Btk-ban a *foglalkozási szabályszegés a foglalkozást veszélyeztetést tényállásban sem a bűnösség súlyát minősíti, hanem a bűncselekmény elkövetési magatartását*, ezért a kerettényállások esetén nem merülhet fel a kérdés, hogy a szabályszerű (normakövető) magatartás lehet-e mégis gondosságsértő (kötelességellenes). A keretdiszpozíciónál ugyanis a különnorma megszegése a bűncselekmény elkövetési magatartása, a szabályszegés hiánya az elkövetési magatartás hiányát jelenti, tehát kizárt a diszpozíciószerűség.

A szabályszerű magatartás gondosságsértő jellegének és ezáltal jogellenességének megállapítását Békés is inkább csak elvi lehetőségnek tekinti azt állítva, hogy szűk körű kivételektől eltekintve a "különnormának megfelelő magatartás ... gondos, vagyis megfelel az objektív gondossági kötelesség követelményének," s a büntetés céljait elemezve mutat rá arra, hogy "amennyiben valamely cselekmény megfelel a kifejtésére vonatkozó írott vagy íratlan normáknak ... a jogi eszközökkel való befolyásolást nyilvánvalóan nem igényli".

Viski szerint *a szabályszegés hiánya önmagában kizárja a jogellenességet, az objektív gondossági kötelesség közbenjövete nélkül*. Eszerint a különnormának, foglalkozási szabálynak megfelelés fedezi a cselekményt, a jogrend eltűri a szabályokkal összhangban álló veszélyes cselekményt akkor is, ha az sérelmet okoz. Viski kifejti, hogy "a jogrend egésze" "a sérelem vagy veszély bizonyos fajtáit tolerálja vagy egyenesen kívánatosnak tartja", és éppen a foglalkozási szabályok tartalmazzák azokat a magatartásokat, amelyek még társadalmilag tolerált módon sérthetnek vagy veszélyeztethetnek jogi javakat. A foglalkozási szabályokat Viski a társadalmi együttélési normákkal hozza egy szintre és kijelenti, hogy az ezeknek megfelelő magatartás "sohasem veszélyes a társadalomra...és ezen mit sem változtat, ha egy személynek akár sérelmet is okoz". A konkrét részletszabályoknak megfelelő magatartás tehát, még ha káros eredményre vezet, sem veszélyes a társadalomra és éppen ezért nem jogellenes.³

II.

Ha a büntetőjog a védett tárgyat sértő káros következményt pontosan meghatározza, az igazgatási norma szerepe a gazdasági bűncselekményeknél

² Bittó : i.m. 134. p.

³ Békés és Viski megállapításait ismerteti Bittó: i.m. 183. p.

nem több, mint amikor a büntető törvénykönyv a foglalkozási szabályra utal. Ha viszont a büntető törvénykönyv a büntetőjogi felelősségre vonás lényeges feltételeinek, a bűncselekmény elemeinek csak egy részét határozza meg, és más elemek meghatározását az igazgatási normára bízta, a büntetőjog garanciális elvei megkövetelik, hogy az igazgatási jogszabályt is a büntető jogszabály alkotásánál szokásos garanciák figyelembe vételével fogalmazzák meg.

Számos gazdasági bűncselekmény törvényi leírása világosan meghatározza a bűnüldözés tárgyát képező magatartásokat. Ez a megállapítás vonatkozik mindenekelőtt a pénzügyi bűncselekményekre. A pénzügyi bűncselekményeknél a törvény olyan fogalmakat használ, amelyek segítségével pontosan meghatározható, hogy milyen magatartásokkal szemben kell a büntetőjogi eszközöket igénybe venni. Garanciális szempontok sem követelik meg, hogy az adó-, illeték- és vámfizetési köteleiséget megállapító, illetve az állam devizamonopóliumát részletesen szabályozó igazgatási normák visszautaljanak a büntető jogszabályra, mert valamennyi köteleesség megszegéséhez – meghatározott forintérték mellett – büntetőjogi szankció fűződik. A büntetőjog nem tesz különbséget egyes adók, illetékek és vámok között, s nem szelektálja a devizamonopólium szempontjából fontos vagy kevésbé fontos érdeksérelmeket, illetve köteleességszegéseket. (Ennek módosítása ugyan több éve készül, de még nem készült el.) A büntetőjogi védelem teljessége a nullum crimen sine lege elv szempontjából azt jelenti, hogy mindenfajta köteleességszegés bűncselekménnyé nyilvánított.

A Curia gyakorlata bizonytalan volt a keretet kitöltő szabályban való tévedés megítélésében. Nem volt viszont kétséges a magatartás objektív jogellenessége. Legfeljebb az volt kétséges, hogy a keretet kitöltő szabályoknak a nemtudását vagy téves értelmezését a bíróság a konkrét ügyben kimentési indokként elfogadta-e vagy sem. A jogellenesség kapcsán a bíróság azt vizsgálta, hogy a keretet kitöltő igazgatási normát megfelelően kihirdették-e, és az elméleti ellenvetéseket figyelmen kívül hagyva, a cselekmény elkövetésekor hatályban volt igazgatási normákat alkalmazta.

Alapvető változás következett be az 1950-es évek elején a jogalkalmazásban. Ezt a változást két idézettel lehet a legjobban jellemezni: "A gazdasági élet változó körülményeihez igazodó jogszabályok hiányában bíróságaink megkíséreltek a meglévő keretjogszabályok (8800/1946.ME.sz.r.) alapján – sokszor ezeket kitöltő konkrét rendelkezések hiányában is – ítélezésükkel gátat vetni a gazdasági bűncselekmények elszaporodásának. Ez nemegyszer a szocialista törvényesség megsértéséhez vezetett." A túl sok gazdaságigazgatási norma sem szolgálta a büntető ítélezés stabilitását. Emiatt is "e jogterületen nagymértékű bizonytalanság keletkezett. Nemcsak a dolgozók széles rétegei, főleg a parasztság nem volt tisztában azzal, hogy mikor követ el bűncselekményt, és mikor nem, de néha a jogalkalmazó bíróságok sem láttak tisztán a különböző jogszabályok tömegében."⁴

⁴ Horgosi György: Árdrágító és közellátás elleni bűncselekmények. KJK Budapest, 1960.

Az 1950-es évek elején tehát már nem az volt bizonytalan, hogy egyes ügyekben a bíróságok elfogadják-e a tévedésre hivatkozást, hanem az, hogy milyen magatartást nyilvánítanak bűncselekménnyé. A gyakorlat helyes irányba terelése érdekében *Horgosi* két követelmény figyelembevételét hangsúlyozta a gazdasági bűncselekményekkel kapcsolatban. Az egyik, hogy e bűncselekményre vonatkozó rendelkezések olyan keretjogszabályok, amelyeket tartalommal a gazdasági élet időszzerű követelményeinek megfelelő rendeletek töltenek meg. A másik pedig, hogy a büntetőjogi keretjogszabályokat kitöltő rendelkezések kifejezetten hivatkozniuk kell a büntetőjogi keretjogszabályra. "Valamely jogszabályi tilalom megszegése tehát egymagában nem büntett." Másról ezt *Horgosi* úgy fogalmazta meg, hogy a tiltó rendelkezés általában nem keretjogszabályt kitöltő rendelkezés, mert kifejezett utalás kell ahhoz, hogy a tiltott magatartás büntett legyen.⁵

Az 1956 után kialakult bírói gyakorlat már vizsgálta azt is, hogy az igazgatási normát milyen célból alkották. Ha az igazgatási normát más cél elérése érdekében hozták, mint amit a büntetőjog az adott kerettényállással védeni kívánt, akkor az igazgatási normát nem tekintették keretet kitöltő jogszabálynak.

A normaalkotás céljának a vizsgálatát rá lehet bízni a jogalkalmazó szervekre, ha abból lehet kiindulni – mint például jelenleg a devizamonopólium védelménél –, hogy minden gazdaságigazgatási jogszabályban meghatározott kötelesség megszegése egyben büntetőjogilag is releváns. A minden igazgatási normába foglalt kötelesség büntetőjogi relevanciáját mint kiindulási alapot azonban sem büntetőpolitikai, sem gazdaságpolitikai szempontból nem lehet elfogadni. Ebből következően nem az a kérdés merül fel, hogy az igazgatási norma megszegése melyik bűncselekményt valósítja meg, hanem az, hogy egyáltalán megvalósíthat-e bűncselekményt. Azt pedig, hogy a magatartást egyáltalán bűncselekménnyé kell-e nyilvánítani, elsősorban a jogalkotó és nem a jogalkalmazó dönti el. Éppen ezt az elvet fejezi ki a nullum crimen sine lege.

Ha az igazgatási jogszabály alkotójától a jogalkotói döntés kifejezésre juttatását nem követeljük meg, eljuthatunk arra az eredményre is, hogy a büntetőjog alkalmazója az igazgatási norma alkotójának akaratával szemben nyilvánít valamilyen kötelességszegést büntetőjogilag releváns elkövetési magatartásnak.⁶

A normaalkotás gyakorlatát már *Angyal* is bírálta. "Törvény vagy törvényen nyugvó (ennek kijelentésére kifejezetten engedélyt nyert) rendelet rést üthet a Btk. 1.§ (1) bekezdésén, de *rendelet – a jog erejével – soha*. Ez a – fel kell tennem félreértésen vagy a Btk. 1.§-ának alkotmányjogi jelentőségének meg nem értésén nyugvó és tehát nem hatalmi – tény semmi körülmények között nem tekinthető precendensnek annál kevésbé, mert ez azzal a beláthatatlan veszéllyel járna, hogy pl a miniszteri rendelet bármilyen más

⁵ *Horgosi*: i.m. 79. p.

⁶ Lásd *Wiener A. Imre*: Gazdaságigazgatás-büntetőpolitika. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1985. 187. p.

cselekményre vonatkozással is azt a hatalmat vitatná magának, hogy azt vétségeként rendelje büntetni, ami visszasodorhatna azokba az időkbe, amelyekből Beccaria s társainak évtizedes küzdelme emelte ki a világot a XVIII. század végén a nullum crimen sine lege elvnek győzelemre segítségével.

Konkluzió: a K.K.H.Ö. 143.§-ának (1) bekezdése, mert törvénnyel ellenkezik, törvényellenes, tehát érvénnyel nem bír.

De vajon érvényesek-e a K.K.H.Ö. további rendelkezései (leszámítva természetesen azokat, melyeket a K.K.H.Ö. az Acs.-ból változás nélkül vesz át) s respektálandó-e az a sorrend, melyben az Acs. rendjétől eltérően a K.K.H.Ö. adja kézre a szabályokat?

Nézetem szerint ezek a kérdések nem várhatnak igenlő feleletre.

Elismerem, hogy a K.K.H.Ö. kiadásával a pénzügyminiszter jó célt szolgált, de nem szolgált az *jól*, amikor úgy tartalmilag, mint alakilag eltért a törvénytől" — írja Angyal. — Sajnos ma állandó gyakorlat a K.K.H.Ö. idézése, ami ha meg nem változik, a törvénnyel ellenkező pénzügyminiszteri rendelet szokás útján a maga egészében legalizálja, aminek *vészes következményeire* kötelességemnek tartottam figyelmeztetni."⁷

A törvényi felhatalmazástól eltérést bírálta Angyal a következők szerint: "Hangsúlyozni kívánom, hogy a felhatalmazás kifejezetten és félre nem érthetően arra szól, hogy a pénzügyminiszter általában és tehát a pénzügyi büntetőjogot érdeklően is az *eljárás szabályokat rendelettel újonnan szabályozhassa*.

Nem szól tehát e felhatalmazás arról, hogy a jövedéki büntetőjog anyagi szabályait megalkossa és még kevésbé szól arról, hogy az Acs.-t akárcsak egy betűjében is megváltoztassa."⁸

A felhatalmazás kereteit meghaladó jogi szabályozást a ma hatályos szabályokban is felismerhetjük. A devizakódex (az 1974. évi 1. sz. tvr.) a benne foglaltak végrehajtására jogosít fel, ennek ellenére az 1/1974. (I.17.) PM rendelet az aranytárgyakra vonatkozóan is kötelességeket állapít meg, s ez utóbbi kötelességek megszegését a gyakorlat büncselekményként bírálja el. Az ilyen büntetőjogi keretkitöltés sérti a jogszabályalkotás rendjét, mert itt már a büntetőjogi védelem határait bővíti egy magasabb jogszabállyal szemben álló alacsonyabb jogszabály (törvényerejű rendelet — miniszteri rendelet).

A Curia szerint a különböző keretkitöltő tilalmak és előírások a büntető jogszabály részei, s úgy a büntető törvény fogalma alá esnek. A keretet kitöltő jogszabályt a büntetőjogi norma részének tekintő álláspont következetes végiggondolása azonban a büntető jogszabály időbeli hatálya kapcsán olyan eredményre vezetett, amelyet a bírói gyakorlat nem fogadott el. Ha az igazgatási szabály a büntetőjogi norma része, akkor alkalmazni kell vele kapcsolatban is azt az elvet, amely szerint, ha az elbíráláskor a cselekmény nem büntetendő vagy enyhébben büntetendő, akkor az új jogszabályt kell alkalmazni. A bírói gyakorlat viszont a büntető törvény alkalmazása szempontjából nem vette figyelembe, ha

⁷ Angyal Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve 8. kötet. Adócsalás. Athenaeum, Budapest, 1990. 31. p.

⁸ Angyal: i.m. 26. p.

az ármximáló rendelkezés a cselekmény és az ítélethozatal között eltelt idő alatt hatályát veszítette.

A gyakorlat ugyancsak nem tekintette a büntetőjog szempontjából relevánsnak a forgalom korlátozására vonatkozó rendelkezések változását az elkövetés és az ítélethozatal ideje között. *Angyal* ehhez a következő megjegyzést fűzte: "Részemről nem osztom a Curia nézetét, mert a tilalom, azaz a forgalomkorlátozás megszüntetésével a jogszabály elvonja a védelmet az illető jogtárgytól, mikor is tulajdonképpen büntetőjogszabály-változásról van szó, így a büntetendőséget kizáró szabály alkalmazandó."⁹

A fizetési eszközökkel elkövetett visszaéléseknél a hasonló gyakorlatot *Angyal* hasonló érveléssel bírálta. Szerinte a két törvény az időbeli hatály szempontjából "teljes tartalmában vetendő össze, márpedig ha a tilalom megszűnte után kerül sor az ítélethozatalra, oly törvény van érvényben, amely tartalmánál fogva nem rendel büntetni, tehát enyhébb, mint az elkövetéskor büntetni rendelő törvény."¹⁰

A bírói gyakorlat viszont következetesen az ellenkező álláspontot vallotta, és a cselekmény elkövetésének időpontjára nézve vizsgálta a keretet kitöltő szabályokban meghatározott kötelezettségeket. *Ha a cselekmény elbírálása idején a keretet kitöltő szabályok változtak is, ez a felelősség alól nem mentesített.*

A bírói gyakorlat később is változatlan maradt ebben a kérdésben. A közellátás érdekét veszélyeztető bűncselekményeknél "az ún. keret-jogszabályt minden esetben azzal a tartalommal kell alkalmazni, amellyel a keret a tett elkövetése idejében kitöltve volt."¹¹

A jogirodalom felismerte azt a következtelenséget, amely a bírói gyakorlatot jellemezte a keretet kitöltő szabály büntetőjogi jellegének a megítélésében. A következtelenség abból eredt, hogy a tévedés megítélésénél számos határozat az igazgatási normát is a büntetőjogszabály részének tekintette. Ezzel a következtelenséggel kapcsolatban az irodalom megállapította: "Elméletileg ezt az ellentétet teljesen megnyugtató módon eloszlatni nem lehet. Gyakorlati szempontból azonban a bírói gyakorlat idézett megállapítása kétségtelenül helyes és a jövőre nézve is fenntartandó. Ellenkező felfogás mellett ugyanis a hatósági ár sűrűbb változása, illetőleg a bűnvádi eljárás hosszabb tartama esetén úgyszólván egyetlen ártúllépést sem lehetne megbüntetni. Az árszínvonal emelkedő irányzata mellett ugyanis az elkövető abban a megnyugtató tudatban léphetné túl a hatósági árat, hogy felelősségre vonása időpontjában már magasabb hatósági ár lett hatályban."¹²

⁹ *Angyal* Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve 18. kötet. Árdragító visszaélések. A fizetési eszközökkel elkövetett visszaélések. Széchenyi Irodalmi és Művészeti Rt., Budapest, 1941. 106. p.

¹⁰ *Angyal*: i.m. 142. p.

¹¹ *Szabóky* Jenő – *Zalán* Kornél: A gazdasági rend és a hároméves terv büntetőjogi védelme. Fischer Nyomda, Budapest, 1948. 28. p.

¹² *Szabóky* – *Zalán*: i.m. 28. p.

Több ügyben elvi élel szögezte le a Curia, hogy a törvényes rendelkezések nemtudása nem ténybeli, hanem büntetőjogi tévedés, s mint ilyen, a beszámítást nem zárja ki. *Angyal* felhívja a figyelmet a törvényes rendelkezések és a büntető törvény közötti különbségre, s ezzel az ítéleti érvelés hibájára. Az érvelés hibája, hogy az ítélet a törvényes rendeletek nemtudásával érvel, holott a büntető törvénykönyv vonatkozó rendelkezései értelmében a büntető törvény nemtudása vagy téves felfogása az a körülmény, amely a beszámítást nem zárja ki.¹³

Azt a bírói gyakorlat is elismerte, hogy különbség van a büntető törvény és az egyéb törvényes rendelkezések között a jogszabályok kihirdetését — tehát a tudomásszerzés lehetőségét — illetően. A Curia egy ügyben azért nem fogadta el a törvény nemtudására alapított védekezést, mert a kérdéses rendeletet a vádlott lakóhelyén kellő időben dobszó útján közzétették, ezt a vádlott tudomásul vette, s a községi dobolást a jegyzőkönyvben saját kezű aláírásával elismerte.¹⁴

Az 1978. évi IV. törvény alapvetően nem változtatta meg a gazdasági bűncselekmények tényállásának szerkezetét. Ebben a törvényben is számos olyan tényállás van, amely a keretek kitöltését a gazdaságigazgatási szabályokra bízta.

III.

A gazdasági bűncselekmények a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság XIII. Kongresszusának napirendjén is szerepeltek és a kongresszusi határozat foglalkozott a kodifikáció technikájával. Megállapította, hogy a keretdiszpozíciók alkalmazása azzal a veszéllyel jár, hogy túl sok jogalkotó hatalmat ruháznak a közigazgatásra. Emiatt a tiltott cselekményt vagy a következményét amennyire lehetséges, a büntetőjognak kell meghatározni.¹⁵ Az "amennyire lehetséges" kifejezés használata mutatja, hogy a kerettényállás kodifikációs technika a világon elfogadott ugyan, annak ellenére, hogy a bűncselekmény nem minden elemét a büntetőjog határozza meg.

Az előbbinél valamivel magasabbra emeli a mércét R. *Labiti* a soronlévő kodifikációval szemben. Megállapítása szerint a bűncselekmény lényeges elemeit a büntetőjognak kell megfelelő módon meghatározni a kerettényállás utaló technikája nélkül. A bűncselekmény meghatározásának a nullum crimen sine lege elvével harmonizálva annyira világosnak és féltreérthetetlennek kell lennie, amennyire lehetséges. Itt is szerepel tehát az "amennyire lehetséges" kitétel.¹⁶

¹³ *Angyal*: Adócsalás i.m. 100-101. p.

¹⁴ *Angyal*: Adócsalás i.m. 103-104. p.

¹⁵ A.I.D.P. Actes du XIIIème Congrès International de Droit Pénal. Le Caire (1-7 Octobre 1984) L'Association Egyptienne de Droit Criminel. 262. p.

¹⁶ R. *Labiti*: Finland National Report (Revue Internationale de Droit Pénal 1e et 2e trimestres 1983 Edition Eres), 256. p.

P.O. *Träskman* nemzeti referátuma a tényleges finn helyzetet mutatja be, amikor azt írja, hogy a kerettényállás kodifikációs technikájában a kereteket a jogszabályok mellett hatósági határozatok is kitölthetik. Emiatt az esetek egy részében a hierarchiában egészen alacsonyan álló hatóságok határozatai is keretkitöltők lehetnek.¹⁷

A japán nemzeti referátum megállapítja, hogy a gazdasági büntetőjogban a kerettényállás technikáját használják és követelményként fogalmazza meg, hogy a büntetőjogi kereteket kitöltő adminisztratív előírásoknak a körét magának a törvénynek kell meghatároznia.¹⁸

A jugoszláv nemzeti referátumban P. *Kobe* megállapítja, hogy ma a kerettényállások szükséges részét képezik a büntetőjognak. Rámutat azokra az előnyökre, amelyek e kodifikációs technikával érvényesíthetők (a gazdaság dinamikus fejlődését így képes a büntetőjog követni), viszont de lege ferenda csak törvényre vagy azzal egyenértékű jogszabályra kellene a felelősség feltételeinek meghatározását bízni.¹⁹

A büntetőjogi felelősség dogmatikai kérdéseivel a német irodalom nagy részletességgel és alaposággal foglalkozik.

Baumann szerint a blanketta büntető törvény elnevezés Bindingtől származik és annak a szükségletnek a következménye, hogy bizonyos magatartásokat helytől és időtől függően rugalmasan kell büntetni és ezért a büntető törvény csak a kereteket szabja meg. Azonban a keretet kitöltő norma sem mentel a nullum crimen sine lege elve és a visszaható hatály tilalma alól.

Baumann a tényállás garanciális szerepe mellett (tehát, hogy érvényesül a nullum crimen sine lege elve) az általános rész számos más szabályának is hasonló jelentőséget tulajdonít. Ilyen például az analógia vagy a visszaható hatály tilalma. A kerettényállásoknál fontos szabály, hogy a keretet és a keretet kitöltő normát együtt kell értelmezni. A felelősséghez nem elég magának a büntető szabálynak a létezése, hanem az is kell, hogy már a cselekmény elkövetése előtt a keretet kitöltő szabály az adott magatartást megtiltsa.²⁰

Maurachnál olvashatjuk a teljes és a blanketta büntető törvény (Vollstrafgesetz és blankettstrafgesetz) megkülönböztetését. A Btk-t és a melléktörvényeket az első kategóriába sorolja, mert itt a tényállást és a szankciót ugyanabban a jogforrásban találjuk meg. Ezzel szemben blanketta büntetőtörvényről akkor beszélünk, ha a büntetőjog csak a fenyegetettséget tartalmazza, de a tényállás megfogalmazását, a keret kitöltését más forrásra bizza, például közigazgatási hatóságra, vagy kivételesen külföldi hatóságokra.

Amíg az általános büntetőjog maga tartalmazza a tilalmat (ne ölj!), a tényállást (aki mást megöl), addig a mellékbüntetőjogban a norma és a szankció

¹⁷ P.O. *Träskman*: Finland National Report (Revue i.m.), 268. p.

¹⁸ K. *Shibabara*: Japan National Report (Revue i.m.), 447. p.

¹⁹ P. *Kobe*: Yugoslavia National Report (Revue i.m.), 800. p.

²⁰ Jürgen *Baumann*: Strafrecht – Allgemeiner Teil (Verlag Ernst und Werner Gieseking Bielefeld, 1966), 107., 120., 121. p.

szembetűnően lazán kapcsolódik, s emiatt szükség esetén alkotmánykonform értelmezést igényel.

A tilalom és a tényállás megkülönböztetése a tényállásbeli és a tilalomban való tévedés megkülönböztetésénél jut jelentőséghez. Például tényállásbeli tévedés, ha a közlekedés résztvevője a rendőr jelzését félreérti, s tilalomban való tévedés, ha azt hiszi, hogy a vizsgálja tehergépkocsi vezetésére is feljogosítja.²¹

A kerettényállásokhoz kapcsolódik a tévedés keretében a büntetőjogi és a büntetőjogon kívüli tévedés megkülönböztetése. A büntetőjogi tévedés az *error iuris criminalis nocet* elv alapján figyelmen kívül marad, míg a büntetőjogon kívüli tévedésre a tényállásbeli tévedés szabályai vonatkoznak és ezek alapján kizárják a szándékosságot. A kerettényállásokkal kapcsolatban ezt a megkülönböztetést *Welzel* önkényesnek mondja és leszögezi: ha a bíróság ki akarja zárni a felelősséget, akkor a tévedést büntetőjogon kívülinek minősíti. A felhozott példája szerint ha az örökhatyó diktálása alapján a végrendelet megíró és aláíró személy ezt az eljárást joghatályosnak tartja, akkor civiljogi tévedést követ el, ha viszont a végrendeletet tekinti érvényesnek, akkor a tévedése büntetőjogi. Okfejtését a közismert "Vorsatz"- és "Schuldtheorie" megkülönböztetésre alapítja.

Azoknál a kerettényállásoknál, ahol a büntetőjog csak a büntetést tartalmazza és a tényállást illetően más normára utal, az általános szabály érvényesül: a keretet kitöltő szabályban való tévedés tényállásbeli tévedés, a normában mint olyanban (a büntetendőségben) való tévedés pedig a tilalomban való tévedés.²²

A német Btk különös részében több olyan formális bűncselekményt találunk, amelyben a kerettényállás technikája ismerhető fel. A 327. és 328.§-ban írt bűncselekmények valósulnak meg az illetékes hatóságok által kibocsátott olyan rendelkezések szándékos megsértésével, amelynek fertőző emberi vagy emberekre is veszélyes betegségekről (327.§-) és állati járványról (328.§) szólnak. A bűncselekmény megvalósulásához a közvetlen veszély nem szükséges, elegendő a veszély megelőzésére és leküzdésére irányuló általános egészségügyi rendelkezések megszegése. E rendelkezések lehetnek felügyeleti intézkedések vagy behozatali tilalmak. A 327. és a 328.§-ok blanketta büntetőtvénnyek, mert tartalmukat az illetékes hatóságok határozzák meg, s a Btk megelőlegszik a szankció megállapításával. A jogsértő tudatának a konkrét norma tartalma mellett annak célját – a járvány megelőzése és megakadályozása – is át kell fognia, de az nem szükséges, hogy a tettes tudjon arról, hogy a cselekménye közveszélyes (absztrakt veszélyeztető deliktum).²³

²¹ Reinhart *Maurach*: Deutsches Strafrecht Allgemeiner Teil (Verlag C.F. Müller Karlsruhe, 1971), 93., 224., 274. p.

²² Hans *Welzel*: Das Deutsche Strafrecht (Walter de Gruyter and Co. Berlin, 1969), 168. p.

²³ Reinhart *Maurach*: Deutsches Strafrecht Besonderer Teil (Verlag C.F. Müller Karlsruhe, 1969), 543., 544. p.

E rövid kitekintés alapján is meg lehet állapítani, hogy a kerettényállás, mint kodifikációs eszköz, önmagában nem sérti sem a nullum crimen sine lege, sem a bűnfelelősség elvét, csak megfelelő jogalkotást és értelmezést igényel.

IV.

A keretszabályok alkotásakor a büntető jogszabály alkotója a törvényi tényállás valamilyen elemét úgy írja le, hogy más szabályra (jogszabályra vagy kötelező előírásra, például foglalkozási szabályra) utal. Ennek az utalásnak a jelentősége attól függően változhat, hogy az elkövetési magatartást vagy az eredményt határozta-e meg maga a büntető jogszabály.

Ha az eredményt a büntető jogszabály meghatározza, a keretet kitöltő szabályra utalásnak általában a felelősséget szűkítő jelentősége van. E kodifikációs technika legismertebb példáját a közlekedési bűncselekmények között találjuk. A közlekedési bűncselekmények az ember életét, testi épségét, mint büntetőjogilag védett tárgyat támadják. A jogtárgy sérelmét tényállási eredményként maga a büntető jogszabály határozza meg, tehát a büntetőjogi felelősséget a testi sértés vagy halál, mint tényállási eredmény indikálja. Ha a közlekedési szabályok megszegéséről nem szólna külön törvényi tényállás, az okozott sérelmet a testi sértésre, illetve az emberölésre vonatkozó általános rendelkezések alapján kellene elbírálni. A bíróságnak ilyenkor is vizsgálnia kellene az elkövetési magatartást, ebben az esetben viszont az elkövetési magatartás nem a közlekedési szabály megszegése, hanem az általános gondossági kötelesség megsértése lenne (a gondatlan bűncselekményeknél). A közlekedési szabálynak, mint törvényi tényállási elemnek az a szerepe tehát, hogy a bíróság nem az általános gondossági kötelességet vizsgálja, hanem a magatartást a közlekedési szabályokkal veti össze. Ha az eredmény okozására a közlekedési szabályok betartása mellett kerül sor, a büntetőjogi felelősségre vonást az elkövetési magatartás hiánya kizárja. Ugyanez a képlet érvényes a foglalkozási szabályok megszegésével elkövetett bűncselekményeknél vagy a vagyonkezelés kötelesség megsértésével okozott vagyoni kárnál.

Az említett kodifikációs technika mellett a büntetőjogilag védett érdekek sérelmét a büntetőjogszabály tényállási eredményként maga határozza meg. Ha az eredményokozás a keretet kitöltő igazgatási szabályok megszegése nélkül is büntetendő magatartás lenne (testi sértés vagy emberölés), akkor azokat az eseteket, amelyekről a keretet kitöltő speciális szabályok nem rendelkeznek, az általános szabályok szerint kell elbírálni. Például ha valamilyen szituációval kapcsolatban a foglalkozási szabályok nem írnak elő kötelességet, s ebben a szituációban valaki sérülést vagy halált okoz, a büntetőjogi felelősség elvileg nem kizárt, mert vizsgálni kell, hogy a magatartás az általános gondossági kötelességet nem sértette-e. A felelősségre vonást tehát vagy a foglalkozási szabályok vagy az általános gondossági kötelesség betartása zárja ki.

A formális bűncselekményeknél viszont — amikor a keretjogszabályban eredmény nem szerepel — a más jogszabályok funkciója alapvetően eltér az

előzőekben említettekől. A formális bűncselekményeknél a más jogszabályok szintén az elkövetési magatartás meghatározásában vesznek részt, de jelentőségük sokkal nagyobb. Ekkor ugyanis már az elkövetési magatartás megvalósítása bűncselekményt képezhet, s ezért a keretet kitöltő szabályok büntetőjogi felelősséget konstituáló módon épülnek be a büntető jogszabályba. Ez a megállapítás érvényes arra az esetre is, ha az elkövetési magatartást teljesen a keretet kitöltő jogszabályok állapítják meg, továbbá akkor is, ha az elkövetési magatartásoknak csak egyik elemét írják le a keretet kitöltő szabályok.

Az eredmény-bűncselekmények és a formális bűncselekmények a bűnösség elv érvényesítésekor szintén különböznek egymástól. Az eredmény-bűncselekményeknél a felelősségre vonás feltétele, hogy az eredményre nézve a szándékosság — vagy ha az törvény ezt is büntetni rendeli, a gondatlanság — fennforogjon. A kerettényállások esetében ez azt jelenti, hogy a keretet kitöltő szabályoknak a szándékos megszegése esetén is kizárt a büntetőjogi felelősségre vonás, ha az eredményre nézve a törvényben írt bűnösség nem állapítható meg. Ha a törvény a bűncselekmény gondatlan alakzatát nem rendeli büntetni, akkor az elkövető szándékának az eredményre kell kiterjedni, tehát az eredményt kell előre látnia és annak bekövetkezésébe legalábbis bele kell nyugodnia.

Abban az esetben, ha a jogalkotó a kerettényállásokat eredmény-bűncselekményként fogalmazta meg, a bűnösségi elv alkalmazásakor csak másodlagos jelentősége van a keretet kitöltő szabályoknak, mert a büntetőjogi felelősség elsősorban attól függ, hogy a törvényalkotó az eredményre nézve milyen bűnösségi formát írt elő az adott törvényi tényállásban, s ez a bűnösségi forma a konkrét esetben megállapítható-e.

A formális bűncselekményeknél a bűnösség az elkövetési magatartáshoz kapcsolódik, s ezen belül a kerettényállásoknál a keretet kitöltő más szabályokhoz. A büntetőjogi felelősségre vonásban tehát ilyenkor a bűnösségi elv szempontjából is előtérbe kerülnek a keretet kitöltő szabályok. A formális bűncselekményként megfogalmazott kerettényállásoknál merült fel az a kérdés, hogy a keretet kitöltő más jogszabályt a büntetőjogszabály részének kell-e tekinteni, s a törvény nemtudása mentesít-e a felelősség alól.

Az elmondottak alapján hangsúlyozni kell azt, hogy a kerettényállás, mint kodifikációs technika, speciális követelményeket támaszt a jogalkotóval szemben. A jogalkotóval szemben támasztott speciális követelményeknek nem csupán garanciális jelentőségük van. A kerettényállások alkalmazását nehezíti meg, teszi lehetetlenné, ha a törvényi tényállások kodifikációs technikája nem juttatja világosan kifejezésre a védett tárgyra és az elkövetői tevékenységre vonatkozó jogalkotói akaratot.

Amennyiben a kerettényállás eredményt tartalmaz, a jogalkotóval szemben támasztott követelmény, hogy az eredményt olyan módon írja le, amely egyrészt alkalmas a jogtárgysérelem kifejezésre juttatására, másrészt kapcsolható hozzá a bűnösségi elv. A tényállásban leírt eredmény nem feltétlenül biológiai vagy fizikai sérelemokozás (például halál vagy dolgok megsemmisülése), de legalábbis olyan specifikus jellemzőkkel kell rendelkeznie, amelyeknek segítségével a jogtárgysérelem vagy -veszélyeztetés a büntetőjogi felelősségre

vonáshoz szükséges pontossággal meghatározható. Ezt a követelményt a kerettényállások alkotásánál azért kell hangsúlyozni, mert azoknál a bűncselekményeknél, amelyeknél az elkövetési magatartást a büntető törvény határozza meg, megengedhető az eredmények olyan megfogalmazása, mint "súlyos hátrányt okoz", "fontos érdeket veszélyeztet", "jelentős hátrányt okoz" stb. Ezeknél a tényállásoknál a védett jogi tárgy elleni támadást a büntető törvényben leírt elkövetési magatartás világosan és egyértelműen kifejezésre juttatja, tehát a nullum crimen sine lege elv a büntető jogszabályokban már az elkövetési magatartás leírásával realizálódik. Amennyiben viszont az eredmény-bűncselekmény elkövetési magatartását a büntető jogszabály nem írja le, az eredmény pontos körülírása szolgál a nullum crimen sine lege elvének kifejezésére. Világosan kell látni, hogy minél általánosabban fogalmazza meg a kerettényállás az eredményt, annál nagyobb a jelentősége a keretet kitöltő jogszabályban írt elkövetési magatartásnak. A nem pontosan definiált eredmény az elkövetési magatartás nélkül nagyon kevés garanciát biztosít, és nem alkalmas a bűnüldöző szervek orientálására sem. Az eredmény olyan leírása, hogy "súlyos hátrányt okoz" stb., az elkövetési magatartás ismerete nélkül nem mond semmit. Majdnem ilyen semmitmondó a gazdasági bűncselekményeknél, ha a kerettényállás csupán a gazdasági hátrányt vagy érdeksérelmet tartalmazza eredményként. Ilyen tényállásszerkesztés mellett csak az elkövetési magatartásból indulhat ki a jogalkalmazó, tehát mind garanciális szempontból, mind az alkalmazhatóság szempontjából a tényállás formálissá "válík".

Az eredménnyel szemben támasztott másik követelmény a bűnösségi elvből adódik. Eredményként csak olyan hátrányokozás kerülhet a törvényi tényállásba, amelynek előre látása a bűncselekmény elkövetőjétől elvárható, megkövetelhető, s ennek alapján ahhoz legalább a bűnösség gondatlan formája kapcsolható. A tényállásban értelmetlen olyan következményt eredményként leírni, amelynek előre látása az elkövetőtől nem kívánható meg. Különösen vonatkozik ez a megállapítás a kerettényállásokra, mert ezek gyakran különféle kötelességek megszegését rendelik büntetni, s e kötelességek teljesítésének az elvárása nem függhet attól, hogy a kötelezett tudja-e a kötelességelőírás indokát, tehát azt, hogy milyen hátrány elkerülése érdekében írták elő a kötelességet. Amennyiben a kodifikátor nem tudja az eredményt olyan pontosan megfogalmazni, amely alkalmas a nullum crimen sine lege és a bűnösségi elv érvényesítésére, akkor helyesebben teszi, ha nem eredménytényállást alkot.

A büntetőjog alapelvei szempontjából különbséget kell tenni abban a tekintetben is, hogy az eredményokozás csupán a kerettényállás alapján vagy egyébként is büntetendő lenne-e. Amennyiben az eredményokozás büntetésére általános tényállás is rendelkezésre áll a kerettényállás mellett (például gondatlan emberölés és halált okozó foglalkozási veszélyeztetés), a keretet kitöltő szabálynak egészen más a szerepe, mint abban az esetben, ha az eredményokozás csak a kerettényállás alapján büntetendő. Ha az eredményokozást az általános eredménytényállás alapján is büntetni lehet, a keretet kitöltő szabály egyrészt helyettesíti az általános gondossági normát, másrészt attól, akire a speciális szabály nem vonatkozik, csak az általános

gondossági norma betartása várható el. Ha viszont az eredményokozás csak a kerettényállás alapján büntetendő, akkor a kerettényállás nem specializálja a felelősséget (nem veszik ki az általános eredménytényállás alól), hanem önálló büntetőjogi felelősséget konstituál.

A formális – vagy az általánosan fogalmazott eredmény miatt formálissá "vált" – kerettényállások kodifikációja esetén a keretet kitöltő szabályok megalkotása során kell biztosítani a büntetőjogi alapelvek érvényesítését. Ezek érvényesítése biztosíthatja, hogy kétségtelenül megállapíthatók legyenek azok a szabályok, amelyek kitöltik a büntetőjogi kereteket.²⁴

IMRE A. WIENER

BLANKETT-TATBESTÄNDE UND STRAFRECHTLICHE GARANTIE

Blankett-tatbestände als besondere kodifikationstechnische Lösungen finden sich auf all den Gebieten des Strafrechts, wo in der Beschreibung der Voraussetzungen der strafrechtlichen Verantwortlichkeit auf Ausserstrafrechtliche Normen verwiesen wird. Damit verknüpft ist das Problem der Geltung des Grundsatzes nullum crimen sine lege bei Blankettvorschriften, da bei diesen die strafrechtlichen Rahmen in der Regel durch nichtgesetzliche Normen ausgefüllt werden. Ein anderes – dem Grundsatz nullum crimen sine lege gleichrangiges – Prinzip von garantierter Bedeutung ist im heutigen Strafrecht das Schuldprinzip. Die Ausgestaltung der Rechtsstaatlichkeit verlangt eine Überprüfung und auf bestimmten Gebieten Neufassung der Strafrechtsvorschriften. Zur Verwirklichung dieses Ziels erscheint erörtern, weil es nicht gleichgültig sein kann, ob die Anwendung einer gegebenen kodifikatorischen Lösung entweder aus strafpolitischen oder verfassungsrechtlichgarantierten Gesichtspunkten kritisiert werden kann. Die strafpolitisch verfehlten Lösungen sind nämlich nicht auf verfassungsrechtlichem Wege zu korrigieren.

Unter dem Teil I. werden die Verletzungen – bzw. Gefährdungsdelikte gegen das Leben und gegen die körperliche Unversehrtheit, unter dem Teil II. dagegen bestimmte Wirtschaftsstraftaten unter Berücksichtigung ihrer Regelungs- und Anwendungsprobleme erörtert. Der Teil III enthält einen kurzen

²⁴ A különnormák nemcsak közvetlenül, hanem az értékelést igénylő tényállási elemeken keresztül is bekerülhetnek a büntetőjogba. Lásd Wiener A. Imre: Gazdasági bűncselekmények. KJK Budapest, 1986. V. fejezet 2. pont.

überlick über ausländische Regelungsmodelle. Unter dem Teil IV werden diejenigen rechtstechnischen Anforderungen zusammengefasst, welche unbedingt einzuhalten sind, damit der Grundsatz nullum crimen sine lege und das Schuldprinzip auch bei der erwähnten kodifikatorischen Technik zur Geltung gebracht wird.